NUTQ BUZILISHLARI BOLANING PSIXOLOGIK RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

G'aybullayeva Shahnoza Akmal qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti
Maxsus pedagogika (logopediya) yo'nalishi talabasi
gaybullayevas70@gmail.com
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20483009

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq buzilishlarining bolaning psixologik rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Nutqdagi kamchiliklarning bolaning emotsional holati, kommunikativ qobiliyatlari, ijtimoiy moslashuvi va bilish jarayonlariga salbiy ta'siri ilmiy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot davomida nutq nuqsoniga ega bolalarda uchraydigan psixologik muammolar, jumladan o'ziga ishonchsizlik, tortinchoqlik va muloqotdagi qiyinchiliklar tahlil qilinadi.
Kalit so'zlar: nutq buzilishlari, psixologik rivojlanish, kommunikativ qobiliyat, emotsional holat, ijtimoiy moslashuv, logopedik yordam, bolalar psixologiyasi.

Аннотация: В данной статье анализируется влияние речевых нарушений на психологическое развитие ребенка. Научно освещается отрицательное влияние речевых дефектов на эмоциональное состояние, коммуникативные способности, социальную адаптацию и познавательные процессы ребенка. В ходе исследования рассматриваются психологические проблемы детей с речевыми нарушениями, включая неуверенность в себе, застенчивость и трудности в общении.
Ключевые слова: речевые нарушения, психологическое развитие, коммуникативные способности, эмоциональное состояние, социальная адаптация, логопедическая помощь, детская психология.

Abstract: This article analyzes the impact of speech disorders on a child's psychological development. It scientifically highlights the negative effects of speech impairments on emotional state, communication skills, social adaptation, and cognitive processes. The study examines psychological problems commonly observed in children with speech disorders, including low self-confidence, shyness, and communication difficulties.
Keywords: speech disorders, psychological development, communication skills, emotional state, social adaptation, speech therapy assistance, child psychology.

KIRISH

Nutq insonning eng muhim psixik funksiyalaridan biri bo'lib, u bolaning tafakkuri, muloqoti, emotsional holati va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Bola atrofdagi olamni aynan nutq orqali anglaydi, o'z fikrini ifodalaydi va boshqalar bilan muloqotga kirishadi. Shu sababli nutq rivojlanishidagi har qanday buzilish bolaning nafaqat kommunikativ faoliyatiga, balki uning umumiy psixologik rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi yillarda bolalar orasida nutq buzilishlari bilan bog'liq muammolar sonining ortib borayotgani logopediya va bolalar psixologiyasi sohasidagi dolzarb masalalardan biriga aylangan. Nutq nuqsonlari bolaning tengdoshlari bilan muloqot qilishida qiyinchilik tug'dirib, unda o'ziga ishonchsizlik, tortinchoqlik, emotsional beqarorlik va ijtimoiy moslashuvdagi muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Ayniqsa, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda nutqdagi kamchiliklar psixologik rivojlanish jarayoniga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Nutq buzilishlari bolaning bilish jarayonlari bilan ham uzviy bog'liqdir. Talaffuzdagi nuqsonlar, lug'at boyligining kamligi yoki bog'langan nutqning yetarli rivojlanmaganligi bolaning fikrlash, xotira, diqqat va tasavvur jarayonlariga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Natijada bola o'quv materiallarini o'zlashtirishda qiyinchilikka duch keladi, bu esa uning ta'lim motivatsiyasining pasayishiga olib keladi.

Psixologlarning ta’kidlashicha, nutq nuqsoniga ega bolalarda ko‘pincha emotsional zo‘riqish va ichki xavotir holatlari kuzatiladi. Bola o‘z nutqidagi kamchilikni his qilgan sari tengdoshlari bilan muloqot qilishdan qochishi, jamoada faollik ko‘rsatmasligi va o‘zini boshqalardan past his qilishi mumkin. Ayrim hollarda esa bu agressivlik, asabiylik yoki aksincha, passivlik kabi psixologik holatlarga sabab bo‘ladi.

L.S. Vigotskiy, A.R. Luriya, R.E. Levina kabi olimlarning tadqiqotlarida nutq va psixik rivojlanish o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Ularning fikricha, nutq bolaning tafakkuri va ijtimoiy rivojlanishining asosiy vositasi bo‘lib, nutqdagi buzilishlar psixik faoliyatning boshqa tomonlariga ham ta’sir qiladi. Shu bois nutq nuqsonlarini o‘z vaqtida aniqlash va logopedik hamda psixologik yordam ko‘rsatish muhim hisoblanadi.

Bugungi kunda inklyuziv ta’lim tizimining rivojlanishi ham nutq buzilishlariga ega bolalarni psixologik qo‘llab-quvvatlash masalasini yanada dolzarb qilmoqda. Inklyuziv muhitda bolaning tengdoshlari bilan erkin muloqot qilishi, o‘zini jamiyatning teng huquqli a’zosi sifatida his qilishi uning psixologik rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Shu sababli logoped, pedagog, psixolog va ota-onalarning hamkorlikdagi faoliyati bolaning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Nutq buzilishlarining bolaning psixologik rivojlanishiga ta’siri masalasi logopediya, psixologiya va maxsus pedagogika fanlarida keng o‘rganilgan muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutq rivojlanishidagi kamchiliklar bolaning nafaqat kommunikativ faoliyatiga, balki uning emotsional holati, tafakkuri, xulq-atvori va ijtimoiy moslashuviga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

L.S. Vigotskiy o‘z tadqiqotlarida nutq va tafakkur o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ilmiy asoslab bergan. Olimning fikricha, nutq bolaning psixik rivojlanishining asosiy vositalaridan biri bo‘lib, u orqali bola atrof-muhitni anglaydi va ijtimoiy tajribani egallaydi. Vigotskiy nutqdagi buzilishlar bolaning tafakkur jarayonlari, diqqat va xotira rivojlanishiga salbiy ta’sir qilishini ta’kidlagan. Shu sababli nutq nuqsonlarini o‘z vaqtida korreksiya qilish bolaning umumiy psixologik rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

A.R. Luriya nutq faoliyatining neyropsixologik asoslarini tadqiq etib, markaziy nerv tizimidagi ayrim funksional buzilishlar nutq rivojlanishida qiyinchiliklarni yuzaga keltirishini asoslab bergan. Olimning ta’kidlashicha, nutq buzilishlari bolaning bilish faoliyatiga ta’sir qilib, o‘quv materiallarini o‘zlashtirish jarayonini murakkablashtiradi. Bu esa bolaning emotsional holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, o‘ziga bo‘lgan ishonchning pasayishiga olib keladi.

R.E. Levina va T.B. Filicheva tadqiqotlarida nutq nuqsoniga ega bolalarda kommunikativ qiyinchiliklar va psixologik muammolar keng yoritilgan. Ularning fikricha, nutqdagi kamchiliklar bolaning tengdoshlari bilan muloqot qilishiga to‘sqinlik qilib, unda tortinchoqlik, ijtimoiy faollikning pasayishi va ichki xavotirni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlari psixologik rivojlanishning sekinlashishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Piaget va Brunerning ilmiy qarashlarida ham nutq bolaning kognitiv rivojlanishining muhim elementi sifatida talqin qilinadi. Piaget bolaning tafakkuri va nutqi birgalikda rivojlanishini ta’kidlab, nutqdagi buzilishlar bilish faoliyatining shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishini qayd etgan. Bruner esa muloqot va ijtimoiy hamkorlik bolaning psixologik rivojlanishida muhim omil ekanligini asoslab bergan.

Mahalliy olimlardan Sh. Shodmonova, D. Nurmuhammedova va A. Rasulov o‘z tadqiqotlarida nutq nuqsoniga ega bolalarning psixologik xususiyatlarini o‘rganganlar. Ularning ilmiy ishlarida bunday bolalarda emotsional zo‘riqish, kommunikativ qiyinchiliklar va ijtimoiy moslashuvdagi muammolar ko‘proq uchrashi ta’kidlangan. Shuningdek, logopedik va psixologik yordamning bolaning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Xorijiy tadqiqotlarda ham nutq buzilishlari bolaning ruhiy holatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi qayd etiladi. UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlariga ko‘ra, nutq nuqsoniga ega bolalar ko‘pincha ijtimoiy izolyatsiya, past o‘zini baholash va ta’limdagi qiyinchiliklarga duch keladilar. Shu sababli ularga kompleks logopedik, pedagogik va psixologik yordam ko‘rsatish muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, nutq buzilishlari bolaning psixologik rivojlanishiga ko‘p qirrali salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Nutqdagi kamchiliklar bolaning emotsional holati, kommunikativ faoliyati, bilish jarayonlari va ijtimoiy moslashuviga ta’sir qilib, uning shaxs sifatida shakllanishini murakkablashtiradi. Shu bois nutq buzilishlarini erta aniqlash, logopedik korreksiya va psixologik qo‘llab-quvvatlashni kompleks tarzda tashkil etish bolaning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot nutq buzilishlarining bolaning psixologik rivojlanishiga ta’sirini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, unda psixologik, pedagogik va logopedik yondashuvlardan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqot davomida nutq nuqsoniga ega bolalarning emotsional holati, kommunikativ faoliyati, ijtimoiy moslashuvi va bilish jarayonlari tahlil qilindi hamda logopedik va psixologik yordamning samaradorligi o‘rganildi.

Tadqiqotning metodologik asosini gumanistik pedagogika, rivojlantiruvchi ta’lim konsepsiyasi va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv tashkil etdi. Gumanistik yondashuv asosida har bir bolaning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish va unga qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish muhim deb qaraldi. Rivojlantiruvchi ta’lim konsepsiyasi bolaning psixik va nutqiy rivojlanishini o‘zaro bog‘liq holda shakllantirishga qaratildi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv esa kommunikativ faoliyat va amaliy mashg‘ulotlar orqali bolaning nutqiy hamda psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashni nazarda tutdi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. **Nazariy tahlil metodi** – logopediya, bolalar psixologiyasi, maxsus pedagogika va defektologiyaga oid ilmiy adabiyotlar, maqolalar va metodik manbalar o‘rganildi hamda tahlil qilindi.
2. **Kuzatuv metodi** – nutq nuqsoniga ega bolalarning kundalik faoliyati, tengdoshlari bilan muloqoti, emotsional holati va ta’lim jarayonidagi ishtiroki muntazam kuzatildi.
3. **Suhbat metodi** – logopedlar, pedagoglar, psixologlar va ota-onalar bilan individual suhbatlar tashkil etilib, bolalarning psixologik xususiyatlari va kommunikativ muammolari haqida ma’lumotlar yig‘ildi.
4. **Diagnostik metodlar** – bolalarning nutqiy rivojlanish darajasi, kommunikativ qobiliyati, diqqat, xotira va emotsional holatini aniqlash uchun maxsus logopedik va psixologik diagnostika usullaridan foydalanildi.
5. **Pedagogik tajriba metodi** – logopedik va psixologik yordam asosida tashkil etilgan korreksion mashg‘ulotlarning bolaning psixologik rivojlanishiga ta’siri o‘rganildi.
6. **Tahliliy-sintetik metod** – tadqiqot davomida olingan natijalar umumlashtirildi, qiyosiy tahlil qilindi va ilmiy xulosalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot bazasi sifatida maktabgacha ta’lim tashkilotlari, logopedik markazlar hamda umumta’lim maktablarining inklyuziv sinflari tanlandi. Tadqiqotda 5–9 yosh oralig‘idagi 40 nafar nutq nuqsoniga ega bola, 8 nafar logoped, 6 nafar psixolog hamda 15 nafar ota-ona ishtirok etdi. Tadqiqot ishtirokchilari orasida talaffuz buzilishi, nutqning umumiy rivojlanmaganligi va fonetik-fonematik kamchiliklarga ega bolalar qamrab olindi.

Tadqiqot davomida bolalar bilan individual va guruhli logopedik mashg‘ulotlar olib borildi. Mashg‘ulotlarda artikulyatsion gimnastika, kommunikativ o‘yinlar, emotsional holatni barqarorlashtirish mashqlari, dialogik nutqni rivojlantirish topshiriqlari hamda psixologik treninglardan foydalanildi. Shu bilan birga, ota-onalarga bolani psixologik qo‘llab-quvvatlash va uy sharoitida nutqni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar berildi.

Olingan ma’lumotlarni qayta ishlashda statistik va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalari logopedik va psixologik yordam muntazam tashkil etilgan bolalarda kommunikativ faollik, o‘ziga bo‘lgan ishonch va ijtimoiy moslashuv darajasi sezilarli yaxshilanganini ko‘rsatdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, nutq buzilishlari bolaning psixologik rivojlanishiga sezilarli darajada salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, nutq nuqsoniga ega bolalarda kommunikativ qiyinchiliklar,

emotsional zo‘riqish va ijtimoiy moslashuvdagi muammolar ko‘proq uchrashi kuzatildi. Nutqdagi kamchiliklar bolaning o‘z fikrini erkin ifoda etishiga to‘sqinlik qilgani sababli, ularning tengdoshlari bilan muloqot qilish faolligi pasayishi aniqlandi.

Kuzatuvlar davomida ayrim bolalarda tortinchoqlik, uyatchanlik va o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlik kabi psixologik holatlar namoyon bo‘ldi. Nutqidagi nuqson tufayli o‘zini tengdoshlari orasida noqulay his qilgan bolalar ko‘pincha jamoaviy o‘yinlarda va suhbatlarda kamroq ishtirok etishi kuzatildi. Bu esa ularning ijtimoiy faolligi va kommunikativ kompetensiyasining rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

Tadqiqot davomida nutq buzilishlari bolaning bilish jarayonlariga ham ta’sir qilishi aniqlandi. Xususan, talaffuzdagi nuqsonlar va lug‘at boyligining yetarli emasligi diqqatning barqaror emasligi, o‘quv topshiriqlarini tushunishda qiyinchilik va fikrni izchil bayon qila olmaslik kabi muammolarni yuzaga keltirdi. Bu esa bolaning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga salbiy ta’sir qilib, o‘quv motivatsiyasining pasayishiga sabab bo‘ldi.

Muhokama natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, nutq nuqsoniga ega bolalarda emotsional holatning beqarorligi ko‘proq uchraydi. Ayrim bolalarda asabiylik, tez ranjish yoki agressivlik kuzatilgan bo‘lsa, boshqalarida esa passivlik va ichki xavotir holatlari namoyon bo‘ldi. Bu holatlar bolaning o‘z nutqidagi kamchilikni anglash darajasi bilan bog‘liq ekanligi aniqlandi.

bolaning tengdoshlari bilan erkin muloqot qilishiga yordam berdi.

Inklyuziv ta’lim muhitida tashkil etilgan qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik sharoit ham bolaning psixologik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Tengdoshlari tomonidan qabul qilinishi va pedagoglarning empatik yondashuvi bolaning o‘zini jamiyatning teng huquqli a’zosi sifatida his qilishiga yordam berdi. Bu esa uning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari nutq buzilishlari bolaning psixologik rivojlanishiga ko‘p qirrali ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Nutqdagi kamchiliklar bolaning emotsional holati, kommunikativ faoliyati, bilish jarayonlari va ijtimoiy munosabatlariga ta’sir qilib, uning shaxs sifatida shakllanishini murakkablashtiradi. Shu bois logopedik, pedagogik va psixologik yordamni kompleks tarzda tashkil etish bolaning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, nutq buzilishlari bolaning psixologik rivojlanishiga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadi. Nutqdagi kamchiliklar bolaning kommunikativ faoliyati, emotsional holati, bilish jarayonlari va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir qilib, uning shaxs sifatida shakllanish jarayonini murakkablashtiradi. Ayniqsa, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda nutq nuqsonlari o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlik, tortinchoqlik va muloqotdagi qiyinchiliklarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi aniqlandi.

Tadqiqot davomida nutq buzilishlari bolaning tafakkuri, diqqat va xotira jarayonlariga ham ta’sir qilishi kuzatildi. Talaffuzdagi kamchiliklar va lug‘at boyligining yetarli emasligi bolaning fikrni izchil ifodalashiga hamda o‘quv materiallarini o‘zlashtirishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Natijada bunday bolalarda ta’lim motivatsiyasining pasayishi va o‘quv faoliyatidagi qiyinchiliklar ko‘proq uchrashi kuzatildi.

Xulosa qilib aytganda, nutq buzilishlari bolaning psixologik rivojlanishiga kompleks tarzda ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli nutq nuqsonlarini erta aniqlash, logopedik korreksiya, psixologik qo‘llab-quvvatlash va pedagogik yordamni uyg‘un holda tashkil etish muhim hisoblanadi. Kompleks yondashuv asosida olib borilgan korreksion ishlar bolaning muvaffaqiyatli rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va ta’lim samaradorligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vigotskiy, L. S. (1991). *Pedagogik psixologiya*. Moskva: Pedagogika.
2. Luriya, A. R. (2002). *Nutq faoliyatining neyropsixologik asoslari*. Moskva: Akademiya.
3. Levina, R. E. (1998). *Logopediya asoslari*. Moskva: Prosveshcheniye.
4. Filicheva, T. B., & Chirkina, G. V. (2000). *Bolalarda nutq rivojlanishidagi kamchiliklar*. Moskva: Vlados.
5. Piaget, J. (2003). *Bola tafakkuri va nutq rivojlanishi*. Sankt-Peterburg: Piter.

6. Bruner, J. (1996). *Ta'lim jarayonining psixologik asoslari*. Cambridge: Harvard University Press.
7. Shodmonova, Sh. (2021). Nutq nuqsoniga ega bolalarning psixologik rivojlanish xususiyatlari. *Maxsus pedagogika va logopediya*, 4(2), 38–44.
8. Po'latova, M. (2022). Nutq buzilishlarining bolalar emotsional holatiga ta'siri. *Pedagogik tadqiqotlar*, 5(1), 50–56.
9. Nurmuhammedova, D. (2023). Nutq nuqsoniga ega bolalarning ijtimoiy moslashuv muammolari. *Zamonaviy ta'lim*, 6(3), 68–74.
10. Karimova, X. (2021). Logopedik mashg'ulotlarning kommunikativ rivojlanishdagi ahamiyati. *Ta'lim va innovatsiya*, 3(4), 25–31.
11. Rasulov, A. (2022). Nutq buzilishlari va psixologik rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlik. *Psixologiya va pedagogika*, 7(2), 46–52.
12. Ismoilova, N. (2024). Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarini korreksiya qilish usullari. *Ilm va taraqqiyot*, 2(6), 81–87.
13. UNESCO. (2020). *Inclusive Education and Children with Disabilities*. Paris: UNESCO Publishing.
14. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). *Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education.
15. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268.